

Deis. That is why I willingly follow Maurice Pope, who many years ago wrote an obituary for the Great Mother Goddess of Minoan Crete⁶.

Krzysztof Tomasz Witzczak
Chair of Classical Philology
University of Łódź

MOURAVIEV SERGE N. (textes réunis, établis et traduits par), *Héraclite d'Éphèse. La tradition antique & médiévale. A. Témoignages et citations. I. D'Épicharme à Pilon d'Alexandrie.* Academia Verlag, Sankt Augustin, 1999, pp. 269, 8⁰.

Книгата на уважениот зналец во хераклитологијата, Серж (Сергеј) Муравјев*, е дел од амбициозниот проект *HERACLITEA* кој подразбира критичко издавање на комплетните сведоштва за животот и делото на Хераклит од Ефес како и на остатоците од неговиот спис и трагите од неговата мисла. Со оглед на тоа што оваа посебна книга може да биде правилно согледана само во рамките на проектот, ќе се задржиме на неговата општа замисла, задачи и цели.

Авторот тргнува од констатацијата дека до денес во светот немаме исцрпно издание на античките текстови коишто се однесуваат на Хераклит, туку само бројни едиции на неговите „фрагменти“, понекогаш проследени со најважните доксографски сведоштва. Запоставувањето на контекстот во кој се дадени фрагментите како и потценувањето на неговото толковно значење се само некои од причините што имаме сосема различни интерпретации на учењето на овој антички философ. Извесна методолошка наивност откриваме во многу толкувања каде што најчесто се мешаат филолошкиот и философскиот пристап, текстологијата и херменевтиката. Муравјев истакнува дека прв услов за правилно разбирање на Хераклит е да се подготви полно критичко издание на сите извори за неговиот живот и дело (хронолошки и систематски обработени), како и на сите останати податоци што на кој и да е начин се однесуваат на него.

Авторот на книгава во оваа насока работи скоро триесет години, при што има обработено многу конкретни проблеми од хераклитологијата. Меѓутоа, тој и самиот признава дека иследувањата во оваа област можат да бидат плодносни доколку се пристапи кон сеопфатно и филолошки засновано издание со јасно изградена методологија. Меѓу

⁶ M. Pope, „A Minoan Goddess *Asasara*. An Obituary”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London* 8, 1961, s. 29–31.

* Сергеј Н. Муравјев (1938), доктор на Парискиот универзитет IV (Сорбона), е автор на 140 научни статии (од кои шесетина се однесуваат на Хераклит) и пет книги. Освен со грчката философија, тој научно се занимава и со историја на писмото (потеклото на кавкаскиот алфавет), историска географија (Кавказ и централна Азија во антиката) и со теоретска и применета лингвистика. Објавува на руски, француски, англиски, италијански и на ерменски јазик.

1974 и 1976 тој го прави првиот обид да ја реконструира книгата на Хераклит, во низа студии на руски јазик. Во 1991 г. истиот тој материјал е издаден на француски јазик, а во 1993 г. излегува проширеното издание под еден општ наслов *Heraclitea*. Најпосле, под истиот овој програмски наслов започнува работата на обемниот проект кој подразбира реконструкција на учењето на Хераклит од Ефес, заснована на неговите текстови и на оние што се однесуваат на него. Проектот се состои од пет глобални целини. Во првата (*Prolegomena*) треба да биде обработена структурата, методот на работа, историјата на хераклитовските студии и сл. Во втората целина (*Traditio*) се дава комплетна збирка на сите извори за Хераклит (примарни, секундарни, добри или лоши, цитати и имитации, алузии и сл.) и тоа критички обработени со превод на француски и текстолошки коментар. На трето место (*Recensio*) доаѓаат сведоштвата за Хераклит, разни ставови и учења што му се припишувале во традицијата како и можни извори што самиот Хераклит ги користел. Четвртата целина е насловена *Refectio* и претставува реконструкција на книгата на Хераклит заснована на запазените фрагменти и нивната критичка обработка, а петтата ги донесува индексите и другите елементи на научниот апарат.

Интересно е што проектот (*Heraclitea*) не започнува со првиот дел (*Prolegomena*); авторот го изнесува своето образложение според кое методолошката постапка (и она што е врзано за неа) најдобро може да биде објаснета по нејзината практична примена, т. е. на крајот, иако формално ќе го добие уводното место. Оттаму, реализацијата на проектот започнува со второспоменатата целина дадена под насловот *Traditio*. Книгата што ја претставуваме (со наслов на корицата *Heraclitea* II. A. 1 *Traditio* (A)) го означува првиот дел во кој се содржани сведоштвата за Хераклитовото учење и цитатите од неговата книга со несомнена автентичност. Тука се наоѓаат текстовите од Епихарм (раниот 5. век пред н. е.) до оние на Филон од Александрија (на преминот од 1. век ст. е. кон 1. век н. е.). Книгата е поделена на 62 глави од кои секоја е посветена на по еден автор на цитати и сведоштва за Хераклит (понекогаш групата ја прават неколку анонимни цитатори), а вкупно вклучува 350 текстови. Поодделно, најголем број на текстови потекнуваат од Кратил (52), Платон (42) и Аристотел (57), но бројни се и оние од Аристон од Хиос, Кикерон и Филон.

Секој од текстовите подразбира секции на обработка: прво се донесува оригиналниот цитат со наведување на изданието од кое потекнува, потоа доаѓа неговиот превод на француски и три критички апарати кон текстот: вкрстени референци на индиректни сведоштва придружени со паралелен текст, споредба со претходните изданија на текстот и укажување на ракописните варијанти и конјектурите од новите истражувачи.

Посебно внимание заслужува главата посветена на Кратил која претставува комплетно издание на сето она што ни останало од овој мислител, прво од овој вид. Исто така, особено значење имаат главите 12 (*Papyrus Derveniensis*), 19 (Аристарх од Самос) и 48 (Аристониќ од Александрија) во кои се предадени Хераклитови текстови од двете скорешни големи папиролошки откритија коишто го збогатија корпусот на фрагментите и нашето познавање за она што би можело да се нарече хераклитовска астрономија.

Во заклучокот на прегледот би укажале на неколку важни моменти во врска со ова дело. И покрај тоа што е јасно дека за еден проект

во почетна фаза не можат да се дадат конечни оценки, сепак, со појавата на првата книга станува јасно дека се работи за труд кој е солидно методолошки поставен и изведен врз највисоки научни стандарди. Притоа, Муравјев се потпира на резултатите од сопствената долгогодишна подготовка во оваа област, но подеднакво и на искуството на сите досегашни истакнати истражувачи на Хераклитовата мисла од филолошки аспект. Со тоа, тој создава солидна подлога за натамошното философско толкување. Оттука сме слободни да го изнесеме нашето убедување дека пред нас се раѓа дело кое ќе стане неодминливо во секоја идна сериозна расправа за Хераклит.

Вишомир Мишевски
Филозофски факултет, Скопје

МАРИЌ ИЛИЈА, *Платон и модерна физика*. Друштво философа и социолога Црне Горе, Никшић, 1997, стр. 276, 8⁰.

Како што може да се насети од насловот, книгата на И. Мариќ го иследува значењето и влијанието на Платоновата философија на природата врз физиката на модерното време во пошироко значење на зборот. Односот спрема Платоновата физика, при што главно се мисли на неговото учење изложено во *Тимај*, зависи од тоа што се подразбира под физика во развојот на природонаучните истражувања низ историјата. Според емпириски настроениот позитивизам, *Тимај* изложува метафизичка доктрина за која не само што нема место во науката, туку тој неа ја кочи во развојот. Во дваесеттиот век се јавуваат и поинакви размисли. За А. Н. Вајтехд, современата наука расправа за истите проблеми на структурата на атомот како и Платоновата микрофизика; според Е. Мејерсон, очигледна е аналогијата меѓу Платоновата геометриска структура на материјата и физикалнохемиските теории на структурата на молекулата. Посебен прилог во разбирањето на Платоновата физика и пронаоѓањето на нејзиното место во историјата на физиката даваат специјалистичките иследувања на дијалогот *Тимај* изведени од Е. Закс, Л. Робен, А. Е. Тејлор и Ф. М. Корнфорд, каде што теориите во ова античко дело се споредуваат со оние на квантната механика. Меѓу другите, Б. Расел ја согледува врската меѓу современиот атомизам и Платоновата математичка концепција на физиката, додека В. Хајзенберг ја нагласува Платоновата заслуга за самото конституирање на математичката физика.

Книгата на И. Мариќ пристапува на овој проблем од еден развиен историски аспект. Авторот си поставува задача подробно да ја изложи Платоновата физика, а потем да го иследи нејзиното влијание врз модерната физика под што се подразбира новото математичко-експериментално иследување на природата од Галилеј до денес. Тој тргнува од убедувањето дека на класичната њутновска и современата квантна физика се само варијанти на еден ист проект на модерната физика; оттаму и споредбата на Платон со учењата на Галилеј, Кеплер, но и Хајзенберг и Вајцекер.